

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кузнецова Л.В.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.08.2025	Право	343.13:347.121.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20119113>

Анотація. Сучасне кримінальне провадження характеризується зростанням значення не лише формально закріплених процесуальних прав, але й законних інтересів учасників, які потребують належного нормативного та практичного забезпечення. У цьому контексті механізм забезпечення законних інтересів особи виступає комплексною системою процесуальних гарантій, засобів і дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на недопущення їх необґрунтованого обмеження та створення умов для їх реалізації. Водночас у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє єдине визначення як поняття «законний інтерес», так і цілісної моделі його забезпечення, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

У науковій літературі механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні розглядається як складна динамічна система взаємопов'язаних елементів, що включає соціально-правові умови, процесуальні засоби та діяльність уповноважених суб'єктів. Його сутність полягає у поєднанні гарантування, реалізації, охорони та захисту відповідних інтересів, що забезпечує фактичну можливість їх здійснення у кримінальному процесі навіть за наявності правових або фактичних обмежень.

Окремі дослідники підкреслюють, що такий механізм має не лише нормативний, а й діяльнісний характер, оскільки охоплює практичні дії органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших учасників процесу. Важливим елементом у цьому контексті є процесуальні гарантії, які виступають інструментом переведення закріплених у законі можливостей у реальну площину їх здійснення, а також запобігають порушенням з боку владних суб'єктів.

Законні інтереси у кримінальному провадженні виконують функцію забезпечення балансу між публічними завданнями кримінального судочинства та приватними потребами його учасників. Вони дозволяють особі захищати свої

---

¹ аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0001-1782-8264

інтереси навіть у випадках, коли відповідне суб'єктивне право прямо не передбачене процесуальним законом, але впливає із загальних засад справедливості, безпеки та охорони прав людини.

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що механізм забезпечення законних інтересів особи у кримінальному провадженні слід розглядати як комплексну систему нормативних і діяльнісних елементів, яка функціонує через взаємодію всіх учасників процесу. Він передбачає як активні дії уповноважених органів, так і ініціативну поведінку самих носіїв інтересу, а його ефективність залежить від узгодженості процесуальних гарантій, правозастосовної практики та реальної можливості захисту інтересів у кожній конкретній ситуації.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, законні інтереси, механізм забезпечення законних інтересів

Mechanism for ensuring the legitimate interests of a person in criminal proceedings

Modern criminal proceedings are characterized by the growing importance of not only formally established procedural rights, but also the legitimate interests of participants, which require proper regulatory and practical support. In this context, the mechanism for ensuring the legitimate interests of a person is a complex system of procedural guarantees, means and actions of authorized entities aimed at preventing their unjustified restriction and creating conditions for their implementation. At the same time, the current criminal procedural legislation lacks a single definition of both the concept of "legitimate interest" and a holistic model for its provision, which necessitates further scientific research.

In scientific literature, the mechanism for ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of a person in criminal proceedings is considered as a complex dynamic system of interconnected elements, including socio-legal conditions, procedural means and activities of authorized entities. Its essence lies in the combination of guaranteeing, implementing, protecting and defending the relevant interests, which ensures the actual possibility of their implementation in the criminal process even in the presence of legal or factual restrictions.

Some researchers emphasize that such a mechanism is not only normative, but also operational in nature, since it covers the practical actions of pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office, the court and other participants in the process. An important element in this context are procedural guarantees, which serve as a tool for translating the possibilities enshrined in the law into a real plane of their implementation, and also prevent violations by government entities.

Legitimate interests in criminal proceedings perform the function of ensuring a balance between the public tasks of criminal justice and the private needs of its participants. They allow a person to protect their interests even in cases where the relevant subjective right is not directly provided for by procedural law, but follows from the general principles of justice, security and protection of human rights.

The generalization of scientific approaches gives grounds to argue that the mechanism for ensuring the legitimate interests of a person in criminal proceedings should be considered as a complex system of normative and operational elements, which functions through the interaction of all participants in the process. It involves both active actions of authorized bodies and proactive behavior of the stakeholders themselves, and its effectiveness depends on the consistency of procedural guarantees, law enforcement practice and the real possibility of protecting interests in each specific situation.

Keywords: criminal process, criminal proceedings, legitimate interests, mechanism for ensuring legitimate interests

Вступ

Сучасне кримінальне провадження характеризується посиленням уваги до забезпечення не лише процесуальних прав учасників, але й їх законних інтересів, які можуть виходити за межі формально закріплених правових можливостей, однак потребують належного юридичного захисту. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження механізму забезпечення законних інтересів особи у кримінальному провадженні, який охоплює систему процесуальних гарантій, засобів захисту та діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованих на недопущення їх необґрунтованого обмеження. Водночас у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє чітке нормативне визначення як самого поняття законного інтересу, так і цілісного механізму його забезпечення, що зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення цієї проблематики.

У науці кримінального процесу сформувалася позиція, згідно з якою процесуальний механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні має подвійну природу. З одного боку, він постає як динамічна система взаємопов'язаних соціально-правових умов, засобів і заходів, які у своїй єдності сприяють забезпеченню прав учасників кримінального провадження; з іншого боку – як діяльність осіб, що здійснюють кримінальне провадження, а також інших його учасників, спрямовану на реалізацію, охорону та захист прав особи. При цьому нормативно закріплені права можуть бути фактично реалізовані лише за наявності належного соціально-правового забезпечення [1, с. 37].

Результати

А. В. Мельниченко зазначає, що забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування слід розглядати як правову доктрину, відповідно до якої особи, уповноважені в межах компетенції, визначеної КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, зобов'язані створити для всіх учасників процесуальних дій у кримінальному провадженні умови для повноцінної реалізації їхніх прав, передбачених законом. На думку дослідника, сутність забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні полягає у взаємозв'язку елементів гарантування, дотримання, реалізації, охорони та захисту основоположних прав, свобод і законних інтересів учасників

процесуальних дій [2, с. 79]. Водночас окремі науковці звертають увагу на те, що механізм забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людини охоплює не лише створення сприятливих умов для здійснення прав, а й комплекс заходів, спрямованих на безпосереднє забезпечення процесу їх реалізації [3, с. 31–32].

Окремі вчені зазначають, що механізм забезпечення прав людини являє собою цілісну, організовану, динамічну та взаємопов'язану систему юридичних процедур, процесуальних прав і уповноважених суб'єктів, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону та захист прав людини у кримінальному процесі. Такий механізм орієнтований на забезпечення не лише прав людини, а й її свобод та законних інтересів, що існують у межах кримінальних процесуальних правовідносин [4, с. 241].

Законні інтереси учасників кримінального судочинства виконують функцію гарантії задоволення потреб у справедливості (свободі) та безпеці (порядку) під час здійснення кримінального провадження. Зокрема, у разі несправедливого провадження щодо особи, коли порушуються її природні права, вона навіть за відсутності відповідного кримінального процесуального права має можливість звернутися до суду з метою захисту свого законного інтересу, що впливає з базової людської потреби у справедливості (свободі). Законні інтереси посідають вагоме місце у процесуальному статусі учасників кримінального судочинства, оскільки спрямовані на забезпечення реалізації людських потреб, можливість задоволення яких не завжди прямо закріплена у системі кримінальних процесуальних прав [5, с. 243–244].

О.Ю. Маринич, проаналізувавши підходи різних вчених, сформулював такий висновок: забезпечення прав і законних інтересів особи на досудовій стадії кримінального провадження полягає у створенні умов як для юридичної та фактичної реалізації прав і задоволення законних інтересів, так і для законної можливості відмови від них [6].

Права, якими наділяються учасники кримінального провадження, не здатні забезпечити своє існування самі по собі. Функцію чинників, що гарантують їх здійснення, виконує система закріплених у законодавстві положень (норм, принципів, вимог тощо), за допомогою яких у кримінальному процесі має відбуватися перехід від передбачених законом можливостей до їх фактичної реалізації. Гарантії прав особи виступають засобами, що дозволяють усунути або принаймні зменшити ймовірність професійних помилок з боку органів досудового розслідування та правосуддя стосовно громадянина [7, с. 4]. Невід'ємною складовою забезпечення прав і законних інтересів людини у досудовому кримінальному провадженні є наявність процесуальних гарантій, які повинні бути нормативно врегульовані та втілюватися у практичній діяльності.

М. Д. Савенко зазначає, що основу механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина утворюють як умови, так і вимоги до діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб і громадян, які у своїй сукупності спрямовані на дотримання, реалізацію та захист прав і свобод. Водночас ефективність такого механізму, за його переконанням,

зумовлюється також наявністю незалежних органів державної влади, покликаних здійснювати захист прав і свобод, а також контроль за дотриманням і виконанням норм, що їх закріплюють [8, с. 74]. Аналогічної позиції дотримується і Ю. А. Голодник, який підкреслює, що під правовим механізмом забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян з боку державних органів слід розуміти визначену та гарантовану державою систему гарантій, за допомогою яких у встановлених формах і процедурах здійснюється охорона та забезпечується реалізація прав, свобод і законних інтересів громадян [9, с. 36].

Ю. М. Сидорчук використовує поняття «механізм захисту прав людини та громадянина» і пропонує розглядати його як правове явище, тобто як систему, що складається з окремих елементів, зокрема права на захист, форм і способів захисту прав, а також процесу і порядку звернення до відповідних органів, установ та організацій. На думку науковця, така система «відзначається діалектичною взаємозалежністю цілого і його складових, кожна з яких займає визначене місце та виконує певні функції. Механізм захисту прав, безперечно, має бути органічно цілісним і логічно послідовним процесом. Сутність будь-якого механізму захисту прав полягає у послідовності дій людини, спрямованих на досягнення конкретного результату, що полягає у відновленні становища, яке існувало до порушення відповідного права особи» [10, с. 33–34].

І.А. Тітко у структурі механізму забезпечення приватного інтересу в кримінальному судочинстві виокремлює дві базові складові – правотворчу та правозастосовну. Правотворчий елемент механізму реалізації приватного інтересу виявляється у таких напрямках: офіційне визнання інтересу, надання суб'єктивних прав, покладення відповідних обов'язків, встановлення санкцій за порушення законного інтересу, а також нормативне закріплення процесуальної форми його реалізації та захисту. Правозастосовна складова механізму забезпечення приватного інтересу у кримінальному судочинстві полягає у діяльності уповноважених державних органів, спрямованій на виконання покладених на них обов'язків щодо реалізації та захисту приватного інтересу. Така діяльність може проявлятися у вчиненні державними органами активних дій, спрямованих на забезпечення реалізації приватного інтересу; у створенні умов для здійснення приватними суб'єктами активних дій у межах кримінального провадження; а також в утриманні державних органів від дій, які можуть призвести до порушення приватних інтересів осіб [11, с. 231–232].

Ми повністю погоджуємося з цією позицією, проте вважаємо, що її необхідно уточнити. По-перше, правотворчий елемент механізму реалізації будь-якого інтересу (в тому числі і приватного) виходить за межі механізму реалізації такого інтересу. Визнання інтересу, надання суб'єктивних прав тощо – це діяльність, яка в першу чергу пов'язана із формуванням законодавства, в якому будуть передбачені відповідні процесуальні гарантії. Таким чином ми не вважаємо, що цей елемент можна вважати механізмом реалізації, адже механізм передбачає вчинення певних активних дій відповідно до тих нормативних меж, які вже були встановлені. По-друге, вчений, аналізуючи правозастосовну

складову реалізації приватного інтересу, робить акцент на діяльності уповноважених посадових осіб – тобто що саме такі особи мають вчинити певні дії (або утриматись від їх вчинення) для того, щоб гарантувати забезпечення такого інтересу. Не применшуючи значення діяльності уповноважених осіб на все кримінальне провадження в цілому і на захист прав та законних інтересів інших учасників зокрема, позиція, відповідно до якої реалізація законних інтересів буде залежати виключно від уповноважених суб'єктів кримінального процесу виглядає дещо передчасною. Особи, які володіють таким інтересом, можуть та вчиняють активні дії для того, щоб відповідний інтерес забезпечити. Як правило такі дії пов'язані із взаємодією з уповноваженими учасниками і досить часто їх результативність буде напряму залежати від того, чи прийме уповноважений суб'єкт відповідне процесуальне рішення або вчинить певну процесуальну дію. В той же час ініціативність такої взаємодії напряму буде залежати від неуповноваженого учасника кримінального провадження.

Висновки

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що механізм забезпечення інтересу у кримінальному провадженні має передбачати активні дії учасників кримінального процесу, направлені на задоволення потреб, які виникають через існування такого інтересу. Інколи відповідна реалізація можлива самим власником інтересу, інколи вчинення певних процесуальних дій вимагається від іншого учасника кримінального провадження в інтересах такої особи (як правило мова йде про дії уповноважених посадових осіб під час розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень). Тобто механізм забезпечення інтересу може бути активним та пасивним, проте він завжди буде полягати у вчиненні певних дій, пасивність буде проявлятися лише в тому випадку, якщо такі дії вчиняються в інтересах інших осіб.

Література

1. Кохановський Д. О. Проблемні питання щодо визначення поняття та сутності забезпечення прав особи в кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 28 (3). С. 73–75.
2. Мельниченко А.В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 294 с.
3. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування : монографія / В. Г. Дрозд та ін.; Держ. наук.-досл. ін-т. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 498 с.
4. Кучинська О.П., Іванов М.С. Механізм забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: поняття і складові елементи. Право і суспільство. 2018. № 2. С. 236–242.
5. Лоскутов Т.О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 445 с.

6. Маринич О.Ю. Поняття забезпечення прав і законних інтересів людини у досудовому кримінальному провадженні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 1. С. 171-176.
7. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Адвокат. 2012. № 7. С. 4–8.
8. Теремецький В. І. Судовий контроль під час досудового розслідування в Україні: правова природа та особливості в умовах воєнного стану. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. № 2 (29). С. 451–468.
9. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 32–37.
10. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 682. С. 33–35.
11. Тітко І.А. Механізм забезпечення реалізації приватного інтересу у кримінальному процесі. Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2017. № 3. С. 230–233.